

ungdomsvennen Ernst Schimmelmann fjernede sig mere og mere fra ham og i 1813 så han ingen anden udvej end at tage sin afsked. Forfatteren undgår behændigt at blive patetisk i skildringen af ministerens nederlag, men gennemgår de mange faktorer, der førte til Reventlows fald, og som han i nogen grad selv var skyld i.

Et væsentligt tema i Claus Bjørns bog er skildringen af Reventlow som privatperson. Det er fuldt ud berettiget, fordi Reventlows hustru, Frederikke Charlotte f. Beulwitz og hans familie betød meget for ham, og det er hans og hustruens korrespondance med familie og venner, der er med til at belyse Reventlows virke som statsmand. Claus Bjørn prøver ikke på nogen måde at rokke ved det traditionelle billede af Reventlows lykkelige familieliv. Forfatteren lægger imidlertid ikke skjul på, at der var nogle omkostninger, især i relation til børnene, som trods omhyggelig opdragelse og uddannelse ikke formåede at leve op til faderen og næsten alle uden undtagelse udviste en forbavsende mangel på initiativ og selvstændighed.

Det er et enormt kildemateriale, som Claus Bjørn har bearbejdet, for at lægge den mosaik, der danner hans karakteristik af Reventlow. Han har struktureret materialet så det bliver klart, læseværdigt og underholdende. Bjørn forekommer på visse steder lidt konfliktsky og forsøger ikke at gå ind i en egentlig diskussion med forskere, der måtte have publiceret en anden, mere negativ opfattelse af C. D. Reventlows person eller nogle af de begivenheder han prægede. Claus Bjørn har skrevet en særdeles velskrevet og meget underholdende biografi. Der er masser af viden at hente i bogen, som i lige så høj grad er en detaljeret samfundsskildring, som en biografi. Persongalleriet omkring C. D. Reventlow er mangfoldigt og broget, og man får et levende indtryk af livet i Danmark på Reventlows tid, hvad enten forfatteren fører os ind på Christiansborgs bonede gulve eller ud hos den uheldige gårdmand Hans Plough i Vester Skørringe, hvis kone var af sletteste opførsel. Illustrationerne er velvalgte, selv om nogle af de gengivne dokumenter nok burde have været i et lidt større format.

Karin Kryger

Stig Förster: Die mächtigen Diener der East India Company. Ursachen und Hintergründe der britischen Expansionspolitik in Südasien 1793-1819. Beiträge zur Kolonial- und Überseegeschichte 54. Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 1992. 416 s. DM 110.-.

Bogen er et habilitationsskrift fra universitetet i Düsseldorf 1989, og dets tese fremgår af dets titel. Nemlig at det er i den lille, men magtfulde gruppe af administratorer og officerer i det engelske Ostindiske Kompagnis tjeneste i Indien, forklaringen på den britiske ekspansion på det indiske subkontinent i den formative fase fra 1793 til 1819 skal søges.

Forklaringen på ekspansionsforløbet er i tidens løb blevet søgt mange steder. I kompagniets direktion; hos dets aktionærer; i den talstærke East India interessegruppe i Parlamentet. Blandt de ansatte i Indien: generalguvernøren i Calcutta; guvernørerne i Madras og Bombay; de økonomiske, administrative og politiske embedsmænd; og officererne i kompagniets egen hær. Inden for de skiftende engelske regeringer. Og sidst, men ikke mindst, inden for økonomiske

interessegrupper: engelske købmænd i Indien; engelske redere, der havde monopol på sejladsen; og finans- og tekstilinteresser i London og Manchester. For blot at anføre de vigtigste af de grupperinger, der havde vitale interesser i, hvad der skete i Indien.

Litteraturen om den britiske ekspansion i Indien er meget omfattende. Men den er påfaldende tom for eksplicite og konsistente forsøg på at forklare, hvorfor ekspansionen fandt sted – og hvorfor især under de to generalguvernører Lord Wellesley (1798-1805) og Lord Hastings (1812-23). Mange forklaringer har som nævnt været udkastet eller antydte. Stig Försters tese er, at drivkraften er »the men on the spot«. Og det er her, han har valgt at sætte ind med en konsekvent og dybtgående analyse af beslutningsprocessen bag de to faser, hvor kompagniet dels annekterede store dele af det sydlige og centrale Indien, dels tiltog sig effektiv politisk og militær kontrol over de indiske fyrster.

Kildematerialet stammer både fra England – kompagniet, regeringen og de righoldige privatarkiver – og fra de mere sjældent udnyttede administrative papirer fra Britisk Indien, der nu opbevares i National Archives of India i New Delhi. Metoden er mere verificerende end falsificerende, forstået på den måde, at forfatteren har koncentreret indsatsen om at underbygge sin tese om, at det var de unge politiserende embedsmænd og officerer i Indien, der pressede to ikke ekspansionsu villige generalguvernører til at sanktionere en aggressiv territorial politik, i strid med kompagniets interesser og også i betydelig udstrækning imod den engelske regerings udtrykkelige ordrer. Det skal dog erkendes, at de alternative forklaringsforslag loyalt inddrages og drøftes afhandlingen igennem. Argumenterne og de konkrete belæg for tesen er imidlertid så mange og så gode, at den må betragtes som sandsynliggjort. Det kan undre, at forfatteren ikke – blot på grundlag af litteraturen og det trykte kildemateriale – har medtaget den første ekspansionsfase. Robert Clive og Warren Hastings befandt sig jo i det samme ekspansionsdilemma som deres to magtfulde efterfølgere – som ydermere byggede på de fundamenter, de havde lagt. Antydningen af, at der i den britiske offentlighed under og efter Napoleonskrigene udviklede sig en 'imperialistisk' mentalitet – i kontrast til den uvilje mod ekspansion, der i slutningen af 1700-tallet så stærkt kom til orde, blandt andet i Edmund Burkes angreb på Warren Hastings – vil uden tvivl påkalde sig interesse.

Det er forståeligt, at tysk forskning – her udgiverne af den respektindgydende række Beiträge zur Kolonial- und Überseegegeschichte, hvor dette værk bærer nummer 54 – ønsker sine resultater ud på tysk. Men i betragtning af hvor yderst få inden for det angelsaksiske og indiske historikermiljø, der læser tysk, må man have lov at håbe, at denne centrale – meget pædagogiske og velkrevne – afhandling snarest vil blive oversat til engelsk.

Ole Feldbæk

HELGE KRAGH (ed): I røg og damp. Dampmaskinens indførelse i Danmark 1760-1840. Teknisk Forlag 1992, 111 s.

Langt op i 1800-tallet kunne ingeniører tegne. Tekniske konstruktionstegninger var pædagogiske kunstværker i mange farver, idet netop farverne gjorde tegningerne forståelige. Til bogen »I røg og damp« om dampmaskinens indførelse i Danmark 1760-1840 er det lykkedes at grave mange af denne type tegninger op,